

Kettős örökség erkölcse

Közéletünk építő jellegével és külpolitikánk békés együttélésre törekvő nagyvonalúságával nemcsak a nyílt háborúk véres vihara van riasztó ellentétben, hanem számos ország belső feszültsége is, így a nemzeti kérdés megoldatlanságából fakadó ellentétek robbanása. Afrikai és dél-amerikai gerillák, arab partizánok terrorcselekményei, az ellenük foganatosított megtorlások, az írországi polgárháború, az évek óta húzódó ciprusi görög—török szembenállás, flamandok és vallonok ellentéte Belgiumban, a dél-tiroli németek meg-megújuló ellenzékisége, a spanyol diktatúra baszk és katalán szabadságtörekvéseket üldöző nemzeti kizárólagossága... sajnos, még sokáig sorolhatnók azokat a tragikus összecsapásokig fokozódó konfliktusokat, melyek a mi tájunkon ismeretlenek. S éppen ezért tudjuk a legemberibb megoldás példáit megoldáttatni. Bármilyen történjék a nagyvilágban, rajtunk is múlik, hogy a mi megoldásaink gyógyírként hassanak, segítséget nyújtva a bajsújtott emberiségnek.

Ez a hatékonyság különleges erővel ruhazza fel külpolitikánkat. Ha mi magunk nem is változtathatunk az események folyásán, s a beleszólás mások belügyeibe számunkra elfogadhatatlan, erkölcsi erőnk annál nagyobb: az emberiség érett a józan ítéletek kialakítására, a gondolatosság határa immár végtelen, s a felmagasló példa átüt minden lelkiismereten. Külpolitikánk ilyen értelemben világbíró parabolisztikus tényező, s nemcsak mi lehetünk rá büszkék, de találkozhatnak értékeivel bárhol a földkerekségen minden belátó és jobbra törekvő elme. Hiszen a mai Románia békét és biztonságot valló és támogató külpolitikája nemcsak a szocialista országok kölcsönös viszonyát és benső kohézióját erősíti, nemcsak a gyarmatosítás és imperialista agressziók ellen küzdő nemzetek szabadságmozgalmainak támasza, hanem társadalmi és világnézeti különbség nélkül minden állam egymást elismerő és békésen együttélni kész törekvésének őszinte társa is akár a Balkán sok vihart látott közvetlen térségében vagy Európa sorsának alakításában, akár az Egyesült Nemzetek Szövetsége ügyköreiben, tehát egyetemes emberi méreteken is. Ez a nemzetközi magatartás azonban nem valami elvont képletesség, hanem mélyen a honiség gyakorlatában gyökerező, szocialista alkotmányunk jogi tisztaságából és realitásából fakadó erkölcsi előny. Olyasmint sugározunk, ami nálunk valóság, s aminek megőrzése, bővítése, továbbfejlesztése mindennapi feladatunk. Altalánosságok ezek? Hogyne, megszokott kifejezések. De sarkigazságok, s a honi és a világügyi kiállás egy-azonosságára érdemes idéznünk a goethei örök-igaz közhelyet: „Hogy fölfrissülj a nagy Egészben, lásd meg az Egészet minden kicsi részben“.

Sarkigazságok nem önmagukból születnek, hanem maguk is ellentmondásokat oldanak fel magasabb összegezésben. A régi Románia fellépése a

nagy Egészért, ha tartalmazott is mindig haladó elemeket, nem támaszkodhatott a világbeli magatartás benső, kis részekben való ismétlésére. Egyre többször idézzük a nagy európai békepolitikus, Nicolae Titulescu történelmi emlékét, s ugyanekkor rátalálunk nemes ellenfelére, Jakabffy Elemérré is, aki viszont egy szűkebb látókör és felelősség, de a részben szintén az Egészre apelláló kérdésköteg, a „kisebbségi jog“ harcosa a román parlamentben és a genfi Népszövetségi fórumain. S amint elmélyül a két személyiség összvisszonylatainak feltárása, nemcsak az tűnik szembe, hogy a két jeles politikus saját háttérétől miben különbözött, hanem megmutatkozik egymáshoz való közelebbhozásuk lehetősége is, a bennük adott közös erkölcsi előreljzés napjainknak szóló jelentősége.

Titulescu nem a nemzeti kisebbségek ellen elkövetett atrocitásokat védte, nem a beolvasztó iskolapolitikára, hanem az állampolgárok egyenlőségére, tehát a Jakabffy követelte „kisebbségi jog“ elvi elfogadására építette nagyszerű európaiságát, s Jakabffyról világos elemzés számol be: az államhűség realitása, a román néppel való együttélés kódexe, a polgárjogi harc alkotmányossága vértelte fel politikai pályáján. Mondjunk a két személyiség alkalmi szembekerüléseit feloldó jellegzetes példát? Titulescu igazságérzetétől vezérelve 1936-ban Barcelonába (a katalánokhoz) és Bilbaóba (a baszkokhoz) szállíttatja az eredetileg Románia számára készült francia fegyverzetet, a spanyol köztársasági frontot támogatva. Ez a tény éppen úgy belejátszott külügyminiszteri posztjából való menesztésébe, mint ahogyan ismert paktuma Litvinov szovjet külügyminiszterrel egy Hitler-ellenes román—szovjet kölcsönös segélynyújtási egyezményről sem találkozhatott a korabeli román uralkodó körök megértésével. És Jakabffy? Ama igyekezete, hogy az európai — negyven milliónyi — nemzeti kisebbségek valamelyes közös jogvédelmét hozza létre Genfben, szükségképpen magával hozta szolidaritását a baszkok és katalánok egyenlőségét biztosító spanyol köztársasági kormányval, de ugyanakkor állásfoglalását a nemzeti kizárólagosságra törekvő Franco-féle ellenforradalommal szemben. Akárcsak Kacsó Sándor egykorú cikksorozata a Brassói Lapokban, úgy Jakabffy Elemérnek az Országos Magyar Párt 1937-es sepsiszentgyörgyi kongresszusán elhangzott kisebbségjogi előadása és a nemzeti kizárólagosságokkal szembeszálló demokratikus felfogása is ellenérzést váltott ki a revansista-irredenta és konzervatív polgári-félfeudális magyar úri klikkek táborában, viszont annál nagyobb elismerést aratott a demokratikus erőket népfronti egységbe hívó antifasiszták között. A haladó magyar polgári politikus ki is érdemelte a forradalmi MADOSZ üdvözlő táviratát.

Mai bel- és külpolitikánk szocialista egyneműségében Nicolae Titulescu és Jakabffy Elemér két — „többségi“ és „kisebbségi“ — helyzettsége egybeötöződött, egyetlen mag-magatartássá szilárdult, mégpedig a mindkét hagyományban eleve adott demokratikus és békepolitikai erkölcs sarkigazsága szerint. Románia Szocialista Köztársaság állampolgári homogeneitása újabb ezredévekre kívánja biztosítani a román nép és az itt lakó nemzetiségek együttélését, s amennyi közös eredmény, ahány az egyenlőséget kifejező vívmány, annyi pillér támasztja alá részvétélünket a világ oly sok keserűséget kiváltó kérdéseinek következetes megoldási kísérletében. Az ország belpolitikájából a magyar nemzetiség ki is veszi részét a maga saját nemzetiségi alakzatában: sajtóban, rádióban, televízióban, nemzetiségi intézményeiben és iskoláiban éppen úgy, mint a közös munkaterületeken. Ami azonban külpolitikánkat illeti, nemzetiségi részről tartozunk annak gazdagabb hírverésével, tudomá-

nyos és irodalmi feldolgozásával és közvetlen vállalásával. Tartozunk Jakabffy Elemér örökségének a közösbe való behordásával, hazánk mai külpolitikai felkészültségének átadva mindazt, ami immár nem a régi tőkés-földesúri politika meddő ellenzéki sége, hanem a szocialista államépítés példázatos voltának felmutatása a világ minden vérző sarka felé.

Pártunk lenini politikájának minden nemzetiségi eredménye újabb s újabb érv a világszerte kiújult ellentmondások erkölcsi ellensúlyozására, a jogos és békés megoldások előmozdítására. A román szocialista nemzettel együttélő szocialista nemzetiségek jogegyenlőségének minden bizonyítéka — legyen az egy könyv, egy színi előadás, egy dalosünnep, egy új iskolai osztály, egy szobor — újabb csapás a nacionalizmus ellen, az imperialista agressziók ellen, de ugyanakkor jelzés arra is, hogy feszültségek csak az alkotmányosság, a demokratikus eszmecsere és békés rendezés eszközeivel szüntethetők meg és oldhatók fel közös emberséggé.

Balogh Edgár

Száznolcvan év ...

Az évek gyorsan száguldó ritmusában újabb határköhöz érkezett a Kolozsvári Allami Magyar Színház. Az idei évad a száznolcvanadik a színház történetében, tizennyolc évtized tapasztalataival és felelősségével folytathatják, és kell hogy folytassák az elődök megkezdett munkáját Kolozsvár mai magyar színészei.

Száznolcvan esztendő sikerekben gazdag, válságoktól egyáltalán nem mentes története bizonyosságul szolgált arra, hogy e városban fogant színjátszásnak mindig a közönség volt az éltetője, kritikus korszakokban a megmentője. Küzdelmes, kudarcokkal terhes évek után a közönség igénye hozta létre e színházat, s mindig döntő szerepet játszott a színház életében. Az úttörés korszakában, amikor a szinte állandóan jelentkező anyagi nehézség sodorta veszélybe a színjátszást, Wesselényi és néhány haladó szellemű nemes igyekezett enyhíteni a gondokon, a közönség különböző szegényebb rétegei jelenlétükkel fejezték ki ragaszkodásukat; később pedig mesterek, inasok, segédek, közemberek ingyenmunkája siettette az első állandó kőszínház felépítését.

Még egy év sem telt el a színház megnyitása óta, 1793 szeptemberében örömmel írja a Magyar Merkurius című lap tudósítója: „Itten Kolosváron a Magyar Comédiák igen ditséretesen folynak, a személyek olly nagy előmenetelt vettenek, hogy nagyobb helyen való Theatrumon is méltán ditséretet nyerhetnének...“ A következő évből is őriz ugyanez a lap egy sajtótudósítást, amely tudomásunkra hozza, hogy a „társaságnak jó szürettye vagyon“, „minden darabon tolongást lehet tapasztalni...“

Néhány színpártoló arisztokrata minden segítsége is kevésnek bizonyult volna az állandó szintársulat fennmaradásához, ha a kolozsvári aktorok nem tudhatták volna maguk mögött a város és — 1798-tól, a vidéki vendéjátékok megszervezésétől kezdve — más városok különböző rendű és rangú közönségét, amely tapsai révén kifejezésre juttatta a színház igénylését.

Az első években többnyire nemesek bábáskodnak a kolozsvári színház körül, a színészek csaknem kivétel nélkül tanult emberek, nemesi származású ifjak vagy kisbirtokosok, s tizenöt éven át báró Wesselényi Miklós az irányítója a kolozsvári aktoroknak. De a kolozsvári színház mégsem lett a kiváltságosak színháza, már csak azért sem, mert már a felvilágosodás eszmekörében született intézmény első művészei megtalálták a közönséghez vezető utat; a színpadon, az első évek gyakran váltakozó szálainak kezdetleges színpadjain elhangzó eszmék visszhangra találtak a közönség körében, s a visszhang az évek folyamán egyre erősödött, először Kolozsváron, aztán vidéken is. A tavasz beálltával a kolozsvári publikum fájó szívvel búcsúztatta vándorútra induló művészeit, őszire pedig visszavárta őket. Közben egyre sűrűbben tűnnek fel Erdély különböző részein: Máramarosszigeten, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Brassóban. Megjelenésük eseményszámba megy, vendégszereplésük pedig nem múlik el nyomtalanul az időben: „A színelőadások lassanként egybehozták az embereket, s a családi kör, melyben az emberek mintegy magukat elbástyázták, kezdett a nyilvánosabb életnek tért nyitni, s egyszersmind anyagot szolgáltatni, nemcsak a mindennapi ügynevezett prózai, hanem magasabb, szellemibb tárgyokról is beszélgetni. Az előadásra került színdarabokat, azoknak alakjait és a színészeket bírálgatni kezdték s tárgyalták, hogy miként adták elő a »rollét« — jegyezte fel egy vidéki emlékiratíró a múlt század derekán. Az előadásra került színdarabokért sincs miért szégyenkezniük az utókor előtt a kolozsvári úttörő színészeknek. Shakespeare, Goldoni, Molière, Schiller éppúgy megtalálhatóak voltak műsorrendjükön, mint azok a darabok, amelyeket ma már csak a színház vagy drámatörténet tart nyilván, de amelyek szerepét kár lenne tagadni, hiszen a közönség újabb rétegeinek a bevonását biztosították, s az évek során egyre népesebbé váló színházpártoló tábor megteremtette a folytatás feltételeit.

A száznyolcvan év nemcsak a színház, a színészek és színdarabok története, hanem legalább annyira a közönség története is. A közönségé, amely — akárcsak a múltban — a jelenben és a jövőben is azzal adja le voksát színháza mellett, hogy megváltja a belépőt az előadásokra, amelyeken a színész legjobb tudásával, mesterségének, művészetének teljes elhivatottságával, a szocializmus nyújtotta sokoldalú támogatás maximális hasznosításával próbálja szolgálni a Nézőt, aki nélkül nincs és nem lehet színház Kolozsváron sem; aki az egyik döntő tényező marad minden idők színháztörténetében is.

Enyedi Sándor

Festőházaspár Marosvásárhelyt

„Valahonnan mindenkinek el kell indulni... Hogy mi hol kezdtük? Mikor eszméltünk magunkra? Nehéz volna erre a kérdésre válaszolni... A főiskolán? Ott is sokat küszködünk, kínlódtunk. De az tulajdonképp csak előjátéka volt a dolgoknak. A valódi harc csak azután kezdődhetett. Előbb nem tudtuk, hová

menjünk. Pár hónapig a Porzsolt-szülőknél, Barátoson ütöttük fel a sátorfánkat, s rendeztünk be magunknak műtermet... Aztán jött Marosvásárhely..."

(1952 és 1958 között végezte el Porzsolt Borbála és Zolcsák Sándor a kolozsvári Ion Andreescu főiskolát. Évfolyamtársak voltak. Azóta ismerem őket. Valahogy mintha komolyabbak lettek volna az átlagnál. Gonderheltebbek, töprengőbbek... Sanyi és Borika. Így emlegette őket mindenki. Aztán — szövetség lett a barátságból. Majd művészi sorsközösség. S most, közel másfél évtized után, végigtekinthetnek a megtett úton. Ha nem is sikerült minden úgy, ahogy szeretnék volna, azért mégis elmondhatják, hogy nem kell szégyenkezniük.)

„Megcsontosodott kisvárosi környezetbe kerültünk. Még ma is megborzong az ember, ha rá gondol: micsoda értetlenség övezett. Tudomásul se vettek. Vagy ha igen, az még rosszabb volt. Harcolni kellett. Megküzdeni, hogy elfogadjanak. Nemcsak minket, hanem az utánunk jövőket is. Most már másképp mutat minden. A generációs problémák megoldódtak. Az álló vizet, melybe kerültünk, sikerült megbolygatnunk. Ha többet nem is, de legalább annyit elértünk, hogy a saját képeinket úgy festhetjük, ahogy jónak látjuk.“

(Kiállításaik gyakran vihart kavarnak. Sok a vita: jó úton jár-e Marosvásárhely művészete? Vannak igenlések és tagadások. De bárki bármit mondjon is, felettük átnézni nem tud. Még akik bírálják őket, vitáznak velük, azok is elismerik a jelentőségüket.)

PORZSOLT BORBÁLA

„Erőmon és képességeimen alul festek. Különösen az utóbbi évben alig tudtam dolgozni. Lekötött a család. Meg: sehogy sem ment így. Ha a műteremben akartam lenni, el kellett mennem itthonról. Egy anya ezt nem teheti meg. Nem hagyhatja magukra a gyermekeit. Ebből azonban nem következik, hogy nem is dolgoztam. Csupán: nincs meg a lelki egyensúlyom. A nyugalmam, ami kellene a zavartalan munkához... Az ilyenféle gondok sohasem befolyásolják pozitívan a művészet fejlődését.“

(Nemcsak fest, hanem rajzol is. Könyveket illusztrál a kiadóknak. Otthon is: munkáinak egy része grafika. Ezelőtt másfél évvel akt-kiállítást rendeztek a Stúdió-színpad előcsarnokában. Ő tusrajzokkal szerepelt. Sajátos, legtöbbször egyetlen vonallal megoldott lírai vallomások ezek a test szépségéről. Az emberi alak formáinak a gazdagságáról... S ha döntenie kellene mégis, hogy minek tartsuk őt, grafikusnak-e vagy festőnek, egy pillanatig sem kellene gondolkozni. Hiszen a legjelentősebb munkái temperában születtek. Amikor igazán mély, lelkét, gondolatvilágát győtrő probléma megoldásához akar kezdeni, mindig az ecsetet választja. A rajz legfeljebb csak közjáték. Frissítő gyakorlat.)

„Valóban érződik a munkáimon: sok bennük a grafikus elem. Sohasem a feltől indulok ki. Vagy ha onnan is, mindig eljutok egy bizonyos rajzossággig... Én valamiféle ösztönös, esetleges hatásra törekszem. Annyira ködben hagyni a dolgokat, amennyire szétfolyó egy álom. Sokszor úgy érzem, hogy tele

Porzsolt Borbála: Kerítés

vagyok titokzatossággal. Mindig izgat: hogyan lehet a reális tárgy mögé elrejteni valami furcsa hangulatot. Ezért egyik kedvenc képem a Kapuk. Úgy érzem, itt megvalósítottam valamit ebből a titokzatosságból. Nem tudhatod, mi van mögöttük. Pedig valami van, egészen bizonyos! Izgatnak a házak, az emberek. Az a furcsa hangulat, hogy mi az, ami az embereket egymástól elválasztja, és mégis egymás mellett élnek... Az együttlét és egyedüllét. A temető. Az élet nagy pillanatai. A lakodalom és a temetés. Együtt, egyszerre, egymás mellett.“

(Egyik leglezártabb, legmegoldottabb képe a *Szász falu*. A körülhatárolt egységet, titokzatos zárttságot, megközelíthetlenséget festette meg. Házak, háztetők vannak egymás mellett — ha akarjuk, koporsóknak is nézhetjük őket. És valahogy az az ember érzése, hogy innen nincs kiút. Másik nagy témaköre, amelyet talán még a mai napig sem tart lezártnak, az *Euridiké*. Az asszonyorsot festette itt meg. Gyötrődéssel, kétségbeeséssel. A sorsot, amely megváltoztathatatlan. Amely emberi mivoltunkból fakad... Éppen ilyen drámai a *Kőműves Kelemenné*. Ugyanehhez a problémakörhöz tartozik ez is. Befalazottság. Felfeszítettség. Tehetetlenség. E munkái alapján akár pesszimiztának is elkönyvelhetnénk. Pedig másvalami az, amiről itt vall. S ami művészetét általában foglalkoztatja. Az élet reális szemlélete. Olyan realitás, amely még a képzelgéseket, a tudatalattit is realitásnak veszi. S bármennyire elkanyarodott az indulás népi témától, ha nem is mesében kifejezhetően, de gondolkodásmódjában őriz egy adagot abból a szellemiségből, amely a népballadákat és népdalokat is szülte.)

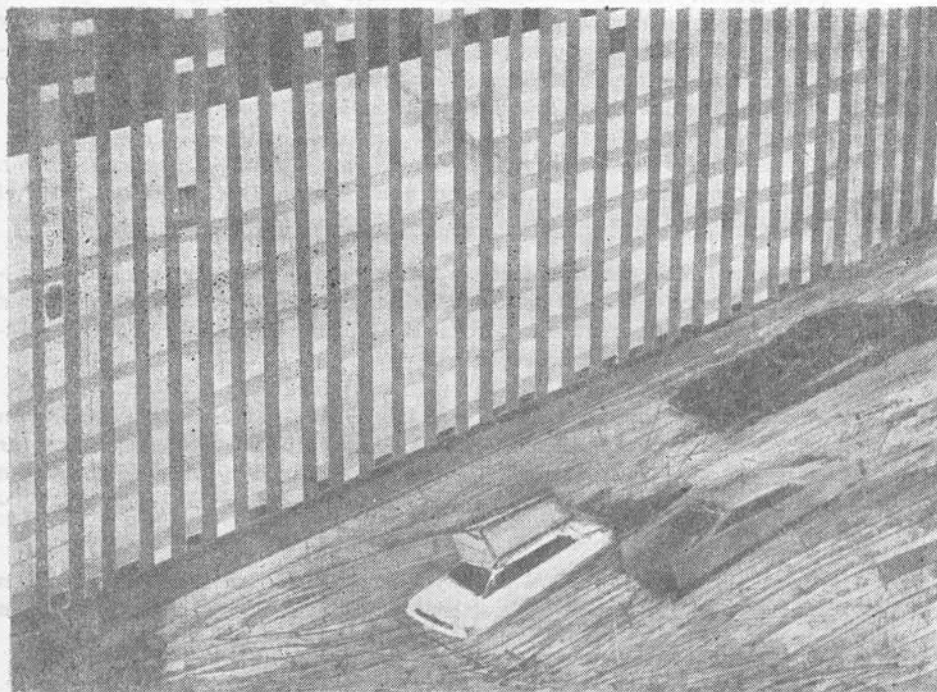
„Sokáig festek egy képet. Sokszor úgy van, hogy három év múlva is előveszem. Általában nagy hévvel fogok hozzá. Aztán megakadok. Vannak olyan időszakok, amikor minden nagyon könnyen megy. Ilyenkor dolgozni kell. S csak az a fájó, ha valami miatt abba kell hagynom. Akkor aztán sokáig kell

várnom, amíg ismét hasonló hangulatba jutok. Egyszerre 4-5 munkát is fejlesztetek. Tisztán kell hogy éljen bennem minden, hogy be tudjam fejezni... Mostanság nagyon elvonták a figyelmemet a munkától az egyéb gondok. Erősen várom, hogy dolgozhassam ismét."

(Azt hiszem, Porzolt Borbála művészete éppen az ellenkezője annak, amire azt szokták mondani, hogy formalista. Nála ténylegesen keresi a formát a tartalom. Élmények fészkelik bele magukat, elkezdik rágni, gyötörni, kínozni, s kerestetik vele a formát, a kifejezés lehetőségét... Nem egyértelmű igazságok kimondására törekszik. De lényének alapjegye a humánus. Minden, amit mond vagy tesz, az emberségből fakad. Ezért érezzük mondanivalóit mindig aktuálisnak, s művészetét állandóan forró, vívódások közepette fejlődő önmegvalósításnak. Korántsem jutott még el egy olyan stádiumba, amikor az önisméltés veszélye kezdené fenyegetni. Egyelőre még több a „nyersanyag“ nála, mint amennyivel meg tudott birkózni eddig. Éppen ezért: előre kell tekintenie, és sohasem vissza...)

ZOLCSÁK SÁNDOR

„Az egész eddigi időszakot inkább felkészülésnek tekintem, mint eredménynek. Az ember inkább képességeit bizonyította. Meg kellett mutatnom, hogy saját lábamon állok. És úgy érzem, azon állok.“

Zolcsák Sándor: Kompozíció

(Problematikája sokoldalúbb. Fest aktot, portrét, figurális és absztrakt törekvésű kompozíciót. És néha tájat is, éppen csak nem hagyományos elemekkel és stílusban. Élményei sokrétűbbek, ő is lát titkokat, titokzatosságokat. A kocsi reflektorával csak külsőségeiben megvilágított erdő elfödi előle rejtelmait. S kép lesz az élményből. Az úton autót lát meg, tetején koporsóval. Ebből is kép születik. Rideg, zárt világú kép. Mint valami szürke árnyak a sivár szögletességben, úgy suhannak az utcán a kocsik. Megihleti a tengerpart a maga erotikumával. Zolcsák átalakítja, sejtelmessé, kissé megfoghatatlanná teszi a látványt. Úgy fogalmazza át, hogy több legyen benne, mint az egyszeri eset...)

„Hogy cél-e vagy eszköz számomra a portré? Cél lenne, ha mind olyanok-ról festhetnék, akikről érdemes. Bözödi Györggyel sokáig foglalkoztam. Kedvem volna kimondottan a róla készült rajzokból, festményekből csinálni egy kiállítás. Lerajzoltam egy-egy gesztusát, kézmozdulatát. Furcsa mozdulatokat. Kalaposan és kalap nélkül. Valami olyasmit kellene elmondanom ezzel, hogy mennyiféle is lehet az ember. Kiss Laciról, a színészről is készítettem portrét. Ez egyik legtragikusabb élményem. Itt ült a műteremben, s miközben a képén dolgoztam, beszélgettünk. Szóba került a halál is. Viccelődtünk. S pár nap múlva hallom, hogy meghalt. Kínálkozott a nagy téma: úgy fejezni be a képet, hogy visszaadjon valamit ebből az állapotból. Lét és nemlét közt vagyunk... Szeretnék arcképet festeni a történelem jelentős egyéniségeiről. Borsos Tamásról, a Bolyaiakról. Részben már meg is valósítottam a tervemet. Adyról, Petőfiről, Bálcescuról már megvan a képem.“

(Úgy érzem: Zolcsák mindig szellemiesít. S ez a jó. Csak az átlagportréin elégszik meg azzal, hogy ne legyen több a mondanivalója, mint mondjuk egy magatartás, s a festői feladata: pusztán egy színprobléma megoldása. A nagyokat nem fizikai, hanem szellemi mivoltukban próbálja festeni. Adyt vívódásaival. Petőfit mint már-már testetlen eszmelényt, eszmeembert.)

„Mindig keresem a formai megvalósítás lehetőségét. Mi lenne az az eszköz, amire átírhatom, amit látok. Az embert mindig valami belső ösztön vezeti el a témához. Szinte azt mondhatnánk: a gondolathoz adódik a látvány.“

(Ezt a megtalált látványt fordítja aztán vissza gondolatot kifejező, sugalmazó képpé. Ebben már nem ösztönös. Sőt: nagyon is tudatosan szerkeszti meg mindegyik művét. De azért nem törekszik túlságos racionalitásra. Munka közben is teret enged a véletlenszerűségnek.)

„Belső nyugtalanságomat szeretném kifejezni. Egyik legkedveltebb képem elmosódó, semmivé foszló női alakot ábrázol. Az alapötletet az a közismert hír adta, hogy a hirosimai atomrobbanás után egy ember árnyékát találták meg a falon. Ahol egykor egy ember állt, nem maradt utána semmi, csak ez az árnyék...“

(Nemcsak tárgyi, gondolati élményt, hanem természetesen színélményt is adnak a képei. Mélységük van a színeinek. Zöldek. Szürkék. Egy-egy kevés sárga, piros. Néha fekete is.)

„Van úgy, hogy szinte hipnotikus állapotba kerülsz. A tárgyak elvesztik valóságos határukat. Valósággal egymásra vannak íródva. Mintha nem volnál

ébre. Adott esetben annyira felülemelkedik a környező táj a valós világon, hogy ki kell szűrőd magadból."

(Nem lehet megtalálni a receptjét, hogyan is születhet jelentős mű. Csak egy bizonyos. Nem elég a tudás. Ihletettség kell hozzá. Az ésszel, értelemmel már felfoghatatlan. És Zolcsákban megvannak ezek a tényezők. Nem teng túl egyik sem. Róla is elmondhatjuk: mellette áll az idő.)

*

Két festő. Házastársak. Egymás mellett élnek, dolgoznak. Megbeszélik a problémáikat. Lehetetlen, hogy ne hatna egyik a másikra. Hogy melyik inkább, azt nehéz volna megállapítani. Hiszen mindketten a maguk módján viszonyulnak a világhoz. Zolcsákot inkább a látvány ragadja meg, s azt tölti meg azután értelemmel. Szemlélődő egyéniség. Töprengésre hajló. Nem az a célja, hogy nagy igazságokat mondjon ki, hanem hogy elmélázzon a látottakon, s felismerje, milyen sokszínű is a világ. Mennyi jó és mennyi rossz van benne. Milyen gazdag a valóság. Bár sohasem leplezi nyomasztó érzéseit, mégis elmondhatjuk: alapjában optimista ember. Hisz a világban, hisz a humánus értelmében. Inkább a mélyen csillogó színeket kedveli, s nem a lírai harmóniákat. Formái megoldásaiban célja az egyszerűség elérése.

Porzsolt Borbála többnyire belső indítékaiból táplálkozik. A látvány csak akkor válhat kép kiváltójává (és sohasem ihletőjévé), ha „apropóra” jön. Ha hozzá tudja kapcsolni valami, benne már meglevő életérzéshez, gondolatisághoz. Önvizsgálata feszültségekkel, drámaiságokkal telített. A legnagyobb problémát számára a megformálás jelenti. Alaptermészete nem eredendően derűs, optimista, képei gyakran tragikus légkört árasztanak, de nem lehangolódáshoz, hanem inkább valamiféle befelé forduló önvizsgálódáshoz, katarzishoz vezetnek el. Problémái valóságok, szemléletmódja reális. Az a fajta művész, aki mindig kemény harcot vív a kifejezésért. Ez tulajdonképpen fejlődésének is a kulcsa. Eredményei nem könnyen elért sikerek, és sohasem látszatiak. Művészete egészséges népi gyökerekből táplálkozik. Lelkileg gazdagít és nemesít.

Az utóbbi megállapítás azonban már nemcsak rá, hanem mindkettőjükre vonatkozik. S talán ez a legigazibb közös jegy művészetükben.

Gazda József

A parti vizekben izmosodott

Szabó Gyula 1907. június 8-án született Budapesten, de a család még abban az évben Losoncra költözik. Középiskolai tanulmányai befejeztével édesapja szoba-, templom- és címfestő műhelyében dolgozik. A Magyar Tanácsköztársaság idejében édesapja losonci direktóriumi elnök. A Tanácsköztársaság leverése után nem kapják meg a csehszlovák állampolgárságot. 1933-ban Túrócszentmártonban és Prágában plakáttervezést tanul. Sokat dolgozik,

és 28 éves korában 1936-ban a betegség ledönti lábáról. Felépülése után, 1937-ben nyílik első pozsonyi kiállítása, majd rövidesen Párizsba utazik. Közben Párizsban és Kassán állít ki. 1938-ban hazatér Losoncra. 1939-ben Budapesten a Szinyei Merse Pál Társaság Tavaszi Tárlatán állítják ki képeit. Eddigi olajfestményei és rajzai után 1940-ben festi első akvarelljeit. Az anyagi és a politikai helyzet súlyosbodása miatt játékkervezéssel foglalkozik. Az ipoly-sági mesejátékgyárnak dolgozik 1944-ig, amikor felszámolják a gyárat. A háború után, 1945-ben készíti első jametszeit. 1948-ban tematikus feladatmunkákat kap, 1949-ben az Umelecká beseda slovenská Pozsonyban megrendezi önálló kiállítását. Ebben az évben tagja lesz a Csehszlovák Képzőművészek Szövetségének. 1954-től egész 1972-ig a különböző jutalmak és díjak hosszú sorát nyeri el a kiírt pályázatokon. 1955-ben — 1938 óta először — külföldi tanulmányútra utazik. Ezt követően 1968-ig bejárja Európát, Észak-Afrikát, Kis- és Közép-Ázsiát, eljut Pekingbe is. 1955-ben önálló grafikai kiállítása nyílik Túrócszentmártonban. 1960-ban Genfben a Nemzetközi Festszettárlaton grafikai díjat kap, 1963-ban állami Jubileumi Díjat, majd elnyeri a Cyprián Majerník díjat Pozsonyban. Alapító tagja lesz a Život (Élet) alkotócsoportnak. 1957-ben, ötvenéves jubileuma alkalmából a Szlovák Képzőművészek Szövetsége megrendezi önálló kiállítását, ezután már csak 1966-ban, pozsonyi kamarakiállításán szerepel önállóan, illetve 1972 tavaszán Besztercebányán volt gyűjteményes kiállítása. Legnagyobb kiállítása 1971-ben nyílt Budapesten a Nemzeti Galériában, ahol közel ötszáz képét állították ki. 1971 őszétől már inkább csak tervek foglalkoztatják, betegsége miatt képtelen alkotni. Két ízben szállítják be a losonci kórházba, majd 1972 márciusában agyutumor-diagnózissal Prágába viszik, ahol május 25-én meghalt.

Otthon többnyire csoportos kiállításokon vett részt. Külföldön jelen volt sok fontos kiállításon és biennálén. Szovjetunió, NDK, NSZK, Lengyelország, Magyarország, Svédország, Olaszország, Dánia, Finnország, Anglia, Svájc, Bagdad, Kuba, Peking, Lugano, Ljubljana, Genf, Carrara képeinek útja. Képei megtalálhatók a világ számos nagy múzeumában és képtárában.

Amikor 1967-ben Szabó Gyula megkapta az Erdemes Művész kitüntetést sokéves képzőművészeti munkásságának elismeréseként, éppen csak egy fél napra „ugrott fel” Pozsonyba, hogy átvehesse a díszoklevelet, és már utazott is vissza, szinte menekült losonci magányába, hogy folytathassa a küzdelmet otthoni szentháromságában, ahol az Egy Világ három összetevőjében jelentkezett: a Művész, az Emberi Szellem és az Anyag képében. Egész életét ebben az arénában élte le, ahol szüntelen sportolással edzett hallatlan erős fizikumával — mellyel le tudott győzni szinte minden betegséget, a neurotikus jellegűek kivételével — a szó szoros értelmében vereségre kényszerítette az anyagot, hogy megnyilvánulási teret teremtsen a parancsoló szellemi erőnek. Művészi tudatosodása hajnalától a buzogva feltörő alkotó energia kísérté végig életén az utolsó pillanatig, amíg fizikailag képes volt az alkotásra. Művészi termékenysége nehezen felmérhető, hiszen olajképek, grafikák, akvarellek, vízsztemperák ezreit szülte a világ csodálatára és erősítésére.

A művészettörténet sok olyan példát ismer, amikor az apa festőműhelyéből jóképességű festő-fíú került ki, aki a szakmát művészi rangra emelte. De igen kevés azoknak a száma, akik tudatos és testi-lelki művészekké váltak, mint ahogy ez Szabó Gyula esetében történt. Apja műhelyében döbbenhetett rá képességeinek erejére, mert iskolai tanulmányai kényszerű befejeztével, hogy

Szabó
Gyula:
Gond

bekerült az apai műhelybe, szakadatlanul képezte magát. Szakadatlanul, a szó legigazibb értelmében, mert egész élete az új ismeretszerzésben és az alkotásban égett el. Hihetetlen biológiai atommáglyaként működött, csaknem váratlanul bekövetkezett haláláig. Saját életéből szerzett tapasztalata alapján mondotta: „tévedés az, mikor a nagy művészeket nagy bohémeknek is tartják, mert a nagy művésztől mi sem idegenebb, mint a bohémiség. Nem marad sem idő, sem erő a bohémkodásra, mert minden napért keservesen kell megküzdeni, mert a nagysághoz vezető utat a kitartó szorgalom és a hithez való hűség építi.“ És a kitartó szorgalom, mely nála a prófétai megszállottság szintjén hatott. Hányszor örölte fel idegzetét, túlfinomult érzékszervei hány-szor telítődtek pattanásig a világból beáramló információkkal? 1936-ban egész az öngyilkosság határáig jutott, megsemmisítve addigi munkáinak legnagyobb részét. De alighogy felépült, újra munkához látott, és egy év leforgása alatt már Pozsonyban rendezett kiállítást a Masaryk Akadémia és a pozsonyi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság támogatásával. Innen jutott 1937-ben szinte egyenesen Párizsba, ahonnan 1938-ban a háborús viszonyok miatt mint hontalant hazakényszerítették.

Ebben az ezoterikusnak csöppet sem mondható közegben érett művésszé Szabó Gyula. Ezekben a parti vizekben izmosodott nyílttengeri nagy hallá. Innen emelkedett a művészet olyan magaslatára, melyet Siqueiros, Picasso vagy a Szervátiuszok neve fémjelez.

Szabó Gyula is abból a közegből nőtt nagy művésszé, amelyből Fábry Zoltán nagy publicista-íróvá. Mind a ketten annak a népnek lettek már életükben prófétái, amely nép viszontagságai tanították meg a világ ismeretére. Ennek ellenére tévedés lenne azt hinni, hogy csak az élettapasztalatok és a társadalompolitikai közeg miatt lett Szabó Gyula azzá, amivé lett. Ez csupán

katalizátora a művész-érlelő pszichofizikai szenvedésnek. Mert a szakmai tudás ellenére sem avathat a politika senkit művésszé, hacsak nem névlegesen.

Az a megtartó erő, melyből Szabó Gyula táplálkozott, az emberiség sok ezer éves múltjának gyökeréből áramlott a művész agyának legrejtettebb zugáig. A „huszonötezeréves“ rétegződés volt táptalaja, melynek egyik tektonikai hasadékból ő virágzott ki. És a képein gyakran visszatérő gyökér-szem szimbólum nemcsak egyensúlyozás volt, nemcsak a csehszlovákiai magyarság melletti elkötelezettséget jelképezte, hanem a mélyrétegekbe kapaszkodás kifejezője is. És a gyökér-szem fokozatosan átváltozott szárnyas-szemmé, madár-szemmé, melynek lényegéről egy alkalommal így vallott: „Lennem kell úgy, ahogy vagyok: továbbfejlesztőnek és nemtagadónak.“ Ezt Fábry Zoltán „prózában“ így fogalmazta meg: „A jövőt a jelen valósága alakítja, és ez a jelen térben és időben csak a múlt és a jövő vissza- és előrefutó vonalán igazolhatja saját realitását. Aki a múlt összekötő vonalát elmetszi, sose érhet el a jövőbe.“

Szabó Gyula a „szintetikus-szellem“, a nagy összegező megtestesítője volt. Korai fiatalságától kezdve ez a törekvés kapott kifejezést képein, művészet-filozófiai írásaiban és verseiben. Sajnos, hogy írói munkásságát még kevesebben ismerik, mint művészetét. Mint csehszlovákiai magyar írónak a megismertetése is az utókor nagy adósságai közé tartozik, de jócskán van törleszteni valója a művész Szabó Gyula felé is, ha már életében nem túlságosan fogadták kegyeikbe az otthoni kiállítótermek.

Szintetizáló szelleme leginkább abban nyilvánult meg, hogy összesíteni tudta magában az izmusok tapasztalatait, és emiatt, kísérletező készsége ellenére sem kötelezte el magát semmilyen izmus mellett, s ha alkalma nyílt, tiltakozott is az ilyen jellegű művészettörténeti besorolás ellen. De a formai szintetizáló képesség mellett legalább olyan erővel jelentkezett nála a szellemi, illetve a tartalmi szintézis: a lényeglátás. Lebontotta az embereket elváltató, mondvacsinált és erőszakkal emelt határokat, és elsősorban az Embert, a kiszolgáltatott emberért harcolt. Szintetizmusa akkor hat igazán a valóság erejével, teljességével, amikor — a háború után — a fasizmuson aratott győzelmet józanul látja, nem eufóriás győzelmi tobzódásban, amelynek érintését saját bőrén is érezte. Ebben az időben kezdi fába metszeni véleményét erről az állapotról, és elkészíti az Ecce homo 24 lapból álló fametszet-sorozatát (1945—1946), melynek lényegét a sorozat címlapján ezzel a mondatral húzza alá: „Jöhetnek bármily elvek, bármily érák, ezek maradnak az örök problémák.“ Ugyanebben az időben írta meg Fábry Zoltán A vádlott megszólal című hatalmas védőbeszédét.

Szabó Gyula és Fábry Zoltán két hatalmas szellem volt, akiket csak részben tudott befogadni az a közeg, amelyben éltek. Egy időben éltek és alkottak, térben nem túl távol egymástól, személyesen mégsem ismerték egymást. Minden sorskérdésre szinte azonosan reagáltak, és azonos problémákkal kellett megküzdeniük. Majdnem egyidőben haltak is meg. Először Fábry Zoltán csilagla tűnt le a magyar és az európai kultúra egéről, három évvel később, 1972-ben a Szabó Gyuláé. Mindkettőjük hagyatéka az európai kultúra gyémántszeme, melynek ékszerfoglalatba helyezése az utókor dolga és kötelessége.

Szabó Gyula utolsó éveinek egyik nem megalapozatlan félelme éppen ez volt: mennyire másít meg az utókor, mit tagad le az igazságból, és mit tesz hozzá.

Duray Miklós

Gaál-aláírás 1917-ből

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Babits-hagyatékában találtam egy több aláírással ellátott levelezőlapot, amelyen Gaál Gábor sajátkezű aláírása is szerepel.

Moholy-Nagy, eredeti nevén Nagy László, tanítványa volt Babitsnak Szegeden. 1920-ig tartotta vele a kapcsolatot, és számos megleghangú, hálás szövegű levél és levelezőlap bizonyítja ragaszkodását hozzá. Az 1971 őszen megtalált írások kópiáját a Moholy-Nagy családdal és körükkel kapcsolatot fenntartó esztergomi művészettörténésznek, Bodri Ferencnek adtam át közlés végett. Ő a Szegeden megjelenő Tiszatáj című folyóiratnak dolgozta föl az anyagot, hogy az ugyanott már megjelent, szegedi összeköttetéseket ismertető és Péter László ottani könyvtáros készítette adatgyűjteményt kiegészítse. Ebből a cikkből azonban kimaradt a most itt ismertetett dokumentum, mert ez nem Moholy-Nagy neve alatt volt katalogizálva, hanem az „Olvasók levelei“ feliratú gyűjteményben.

Moholy-Nagy egy rajzot is készített a levelezőlap aláírásokkal ellátott oldalára, ez mintha egy kávéházi asztalnál, kalapban, ülve, Babitsot ábrázolná.

A levelezőlap 1917. november 17-én kelt. Szövege:

Üdvözlök tisztelői:

Nagy László
Gaál Gábor
Hevesi Iván
Begyáts László
Zsolt Béla
Garami Árpád
Szitáry Zelma

Gaál Gábornak ez valószínűleg egyik legkorábbi irodalmi társaskapcsolata. Érdekes maga a társaság is: Hevesi Iván, a későbbi kitűnő műkritikus szintén Babits tanítványa volt, de már Ujpesten. Begyáts László Komlós Aladár és Darvas János társaságában adott ki, mint Bodor Aladár tanítványa, Losoncon egy verseskönyvet 1912-ben, 1945 után a Pártfőiskola professzora volt Budapesten, majd megváltoztatott néven a budapesti egyetem Bölcsészeti Karán az ókori világtörténet tanára. Zsolt Béla akkor kezdő költő, a későbbi antihitlerista polgári liberális publicista, az aláírás idején még Babits tanítványának vallotta magát, de később ellene fordult. Az utolsó két névről nem tudtam megállapítani semmit.

Gál István